

Н.В. Цуркан, здобувач
Миколаївський національний аграрний університет

РОЗВИТОК ВИРОБНИЦТВА СІНА БАГАТОРІЧНИХ ТРАВ НА ПВДНІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Однією з необхідних умов ефективного ведення тваринництва є розвинуте кормовиробництво. В свою чергу продуктивність тварин залежить від багатьох факторів, але одним із найважливіших є належний оптимальний рівень годівлі. Таким чином, завданням кормовиробництва насамперед є забезпечення тваринництва високоякісними кормами, до яких відносяться і багаторічні трави. Дослідження стану виробництва продукції з цих культур, пошуки резервів підвищення економічної і енергетичної ефективності при цьому є досить актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливим питанням розвитку ринку продукції сільського господарства, зокрема кормових культур, у тому числі багаторічних трав, присвятили праці вчені-економісти нашої країни П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, І.І. Червен, А.А. Бабич-Побережна, І.Н. Топіха та ін.

Удосконаленню технологій вирощування трав у різних ґрунтово-кліматичних зонах відведено увагу таких вчених-аграріїв як А.О. Бабич, А.В. Боговін, В.Ф. Петриченко, А.В. Черенков, О.І. Зінченко, Л.К. Антипова, К.П. Ковтун, С.П. Голобородько та ін.

Однією з головних складових раціону тварин у зимовий період є сіно багаторічних трав. Проте останніми роками порушено як баланс між потребою населення у продукції тваринництва та її пропозицією, так і забезпеченням великої рогатої худоби продукцією кормовиробництва, особливо таким кормовим ресурсом, як сіно багаторічних трав.

Формулювання цілей статті. Метою досліджень є аналіз розвитку виробництва сіна багаторічних трав у природно-економічних зонах України, зокрема у посушливих умовах Півдня України (АРК, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області) та визначення напрямів підвищення економічної ефективності виробництва цієї продукції у сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що через низькі закупівельні ціни на продукцію тваринництва і, як наслідок, невисокої рентабельності, а часто навіть збитковості виробленої продукції, значно зменшилося поголів'я всіх видів сільськогосподарських тварин у нашій країні. За даними Державної служби статистики України, за період з 2001 р. по 2011 р. поголів'я великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах країни зменшилося з 9,4 до 4,4 млн голів, тобто більш ніж вдвічі, у тому числі корів – з 5,0 до 2,6 млн.

Водночас через відсутність попиту, зменшилися і площі під кормовими культурами. Встановлено, що у 1990 р. під ці культури в Україні відводили 11999,0 тис. га, а на ланах південного Степу країни 2987,5 тис. га. У 2011 р. відзначено їх зменшення в Україні на 79,4 %, ще більше в південному регіоні – на 89,2 %. Повільніше цей процес відбувався на Поліссі, де площа цих культур складала 49,2 % до рівня 1990 р.

Особливістю 1990 р. було те, що найбільша частка площ кормових культур у загальній їх площі зосереджена була в Степу (44,9 %). На посівні площі кормових культур у зоні Полісся припадало лише 19,8 % загальнодержавного обсягу площ кормових культур.

У 2011 р. відбувся перерозподіл структури посівних площ під кормовими культурами. Левову частку їх зафіксовано у Лісостепу (42,6 %). Проти 1990 р. внесок цієї зони збільшився на 7,3 в. п. Полісся займало 32,6 % кормових угідь України (збільшення частки встановлено на рівні 12,8 в. п.). Водночас частка площ кормових культур Степу поступово зменшувалась, як виявлено, переважно на користь зони Полісся.

У зоні Півдня України у 1990 р. частка площ кормових культур досягала 24,9 % і до 2011 р. цей показник зменшився на 11,9 в. п.

Слід наголосити, що істотне погіршення становища як у тваринницькій галузі, так і в кормовиробництві нашої країни відбулося вже до 2001 р. Під кормові культури відведено було вдвічі менше, порівняно з 1990 р., площ в Україні (6376,0 тис. га).

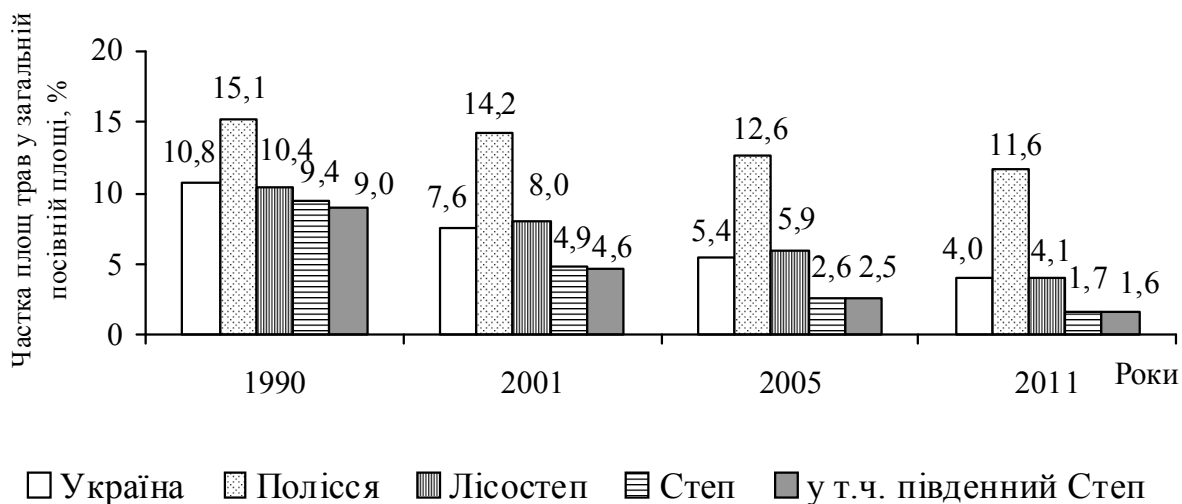
Доцільно звернути увагу на такий важливий показник як питома вага площ багаторічних трав у площі кормових культур. Так, ці трави у 1990 р. займали 24,5 % у структурі площ кормових культур у південному Степу. З часом обмежувалися і скорочувалися площі посівів інших кормових культур, тому у їх структурі частка площ багаторічних трав збільшувалася.

На нашу думку, такий показник, як питома вага площ багаторічних трав у загальній посівній площі, є досить важливим для характеру якості сівозмін, що позначається на родючості ґрунтів, перспективах розвитку господарства, покращання, або погіршення його економічного стану.

Так, у 1990 р. у південному Степу налічували 9 % площ під багаторічними травами (на сіно і зелений корм), а в 2011 р. – лише 1,6 % до загальної посівної площі країни. Треба відмітити, що вищезазначений показник в південному регіоні зменшився на 7,4 в. п. (рисунок).

На думку вчених Півдня України [1, с. 20], найбільш економічно виправданою є структура посівних площ, у якій питома вага площ багаторічних трав на сіно і зелений корм складає 5-8 % для господарств зерно-тваринницького напрямку спеціалізації та 8-10 % – для тих, які спеціалізуються на відгодівлі великої рогатої худоби та вирощуванню нетелів. Отже, нинішня структура посівних площ в Україні (за винятком зони Полісся) не відповідає науково-обґрунтованим нормам.

У цілому по Україні в 1990 р., як видно з рисунку, під багаторічні трави на кормові цілі відводили 10,8 % посівних площ, проте вже до 2011 р. їх частка зменшилася до 4,0%. Значно більше площ під багаторічними травами доглядали на Поліссі відносно інших зон – як у 1990 р. (15,1 %), так і в 2011 р. (11,6 %). Але за вищезгаданий період в усіх зонах відзначене зменшення цього показника від 3,5 в.п. до 7,7 в.п.

Частка площ багаторічних трав у всіх категоріях господарств у загальній посівній площі природно-економічних зон України, %

У 1990 р. в Україні заготовляли сіно на площі 1424,3 тис. га, зокрема в Степу – 528,4, у т.ч. в південному Степу – 262,2 тис. га (таблиця).

Площа і валовий збір сіна багаторічних трав у всіх категоріях господарств за природно-економічними зонами України

Зона	Роки				2011 р. у % до		
	1990	2001	2005	2011	1990 р.	2001р.	2005 р.
Площа, тис. га							
Україна	1424,3	1190,0	1001,3	906,6	63,7	76,2	90,5
Полісся	442,1	463,2	419,1	424,2	96,0	91,6	101,2
Лісостеп	453,8	392,5	359,0	313,0	69,0	79,7	87,2
Степ	528,4	334,3	223,2	169,4	32,1	50,7	75,9
у т.ч. південний Степ	262,2	152,6	113,0	92,0	35,1	60,3	81,4
Валовий збір сіна, тис. ц							
Україна	55113,7	29763,8	29693,7	34431,8	62,5	115,7	116,0
Полісся	16864,3	11359,4	12974,4	15302,8	90,7	134,7	117,9
Лісостеп	16493,1	10278,3	10745,9	13778,3	83,5	134,1	128,2
Степ	21756,3	8126,1	5973,4	5350,7	24,6	65,8	89,6
у т.ч. південний Степ	11213,2	3522,2	2706,4	2743,2	24,5	77,9	101,4

Джерело: розраховано автором за даними Держстату України

Більш прискореними темпами зменшувалися площі трав для заготівлі сіна за період з 1990 р. до 2001 р. Послаблено цей процес спаду площ тривав упродовж 2005–2011 рр., особливо в Лісостепу, а на Поліссі відзначене досить незначне підвищення кількості площ (на 1,2 %). Варто відзначити, що у 2011 р. площі багаторічних трав для заготівлі сіна зменшились в цілому по Україні на 36,3 % проти 1990 р. і на 23,8 % – проти 2001 р. У 2011 р. серед трьох основних природно-економічних зон найменше площ під багаторічні трави для заготівлі сіна залишилося у зоні Степу (169,4 тис. га), що становило 32,1% до їх площі в 1990 р, 50,7% – до 2001 р., 75,9% – до 2005 р.

Децо меншим виявлено скорочення площ багаторічних трав для виробництва сіна в південному регіоні (35,1 % – до площ багаторічних трав на сіно у 1990 р., 60,3 % – до 2001 р., 81,4 % – до 2005 р.).

Зміна площ за роками спричинила перерозподіл їх структури за природно-економічними зонами. Розрахунки свідчать, що частка зон у площі посівів багаторічних трав для заготівлі сіна у 2011 р.

зменшилася порівняно з 1990 р.: у Степу – на 18,4 в.п., у т.ч. у південному Степу – на 8,3 в.п. на користь Полісся і Лісостепу, де питома вага досліджуваних культур для збирання сіна збільшилася відповідно на 15,8 та 2,6 в.п. Порівняно з 2001 р. ці показники склали для південного Степу мінус 2,7, збільшившись у зоні Лісостепу на 1,5, а на Поліссі – на 7,9 в.п.

Зменшення площ під багаторічними травами, фізичний та моральний знос сільськогосподарської техніки в агроформуваннях, як наслідок, призвели до зменшення валових зборів сіна цих культур упродовж досліджуваних років. Найбільше сіна в нашій країні заготовляли у 1990 р. в зоні Степу (21756,3 тис. ц), зокрема в південному Степу 11213,2 тис. ц, або 51,4 % до Степу. При цьому загальний збір сіна в країні досягав 55113,7 тис. ц. У 2011 р. заготівля сіна зменшилася насамперед за зменшення посівних площ під цими травами і валовий збір складав тільки 24,6, 24,5 та 62,5 % за вищезгаданими регіонами і країною відповідно до рівня 1990 р.

У 2011 р. в Україні було заготовлено сіна на 16 % більше, ніж у 2001 р., у тому числі у зоні Полісся – на 34,7 %, Лісостепу – на 34,1 %. Негативною залишилась динаміка у зоні Степу, де зменшення обсягів зібраного сіна склало 34,2 % проти 2001 р., що насамперед пояснюється посушливим кліматом та відсутністю зрошення. Слід відмітити, що у 1990 р. обсяг зібраного сіна в зоні Степу був найвагомим серед інших природно-економічних зон України і становив майже 40 % від його загальнодержавного збору.

Розраховано на основі даних Держстату України, що у середньому за 2005-2011 рр. урожайність сіна багаторічних трав складала 25,1 ц/га, а амплітуда коливання цього показника була в межах 29,7 ц/га (2005 р.) – 38,0 ц/га (2011 р.), тобто за наведений досліджуваний період в Україні починають застосовувати окремі інноваційні набутки у технологіях виробництва продукції кормового призначення. Внаслідок таких позитивних змін урожайність сіна підвищилася у 2011 р. на 27,9 % порівняно з 2005 р. Встановлено, що найбільшою в 2011 р. (44,0 ц/га) сформована була урожайність в Лісостепу. Найменшим цей показник зафіксовано у Степу південному (29,8 ц/га), що свідчить про неоднаковий рівень зволоження зон, а також про необхідність застосовувати зрошення за посушливих умов південних областей.

Як свідчать результати досліджень вчених [2, 3], урожайність, а також економічна і енергетична ефективність виробництва продукції багаторічних трав залежать не тільки від територіального розміщення.

Вони підвищується завдяки ще й таким факторам інтенсифікації як сорт, макро- та мікродобрива, регулятори росту рослин тощо.

Станом на 2010 р. внесення мінеральних добрив під кормові культури в Україні зменшилося до 21 кг/га д. р., або в 5,2 раза проти 1990 р. Майже не вносять під ці важливі для годівлі тварин культури і органічних добрив. Якщо в 1990 р. кожний гектар кормових культур забезпечувався 5,7 т гною, то у 2010 р. цей показник зменшився втричі [4].

Нами було встановлено, що незважаючи на недоліки і негаразди, навіть за середньої врожайності сіна, зеленої маси чи насіння, виробництво продукції багаторічних трав у підприємствах різних форм господарювання є досить ефективним.

Висновки. Наведений матеріал свідчить про істотне порушення сівозмін в умовах сьогодення, зокрема про зменшення площ багаторічних трав у структурі посівного клину, валових зборів сіна у нашій країні, особливо у її південних регіонах. Це не сприяє поліпшенню кормової бази, забезпеченню сільськогосподарських тварин, особливо великої рогатої худоби, дешевими кормами.

Подолання негативних тенденцій у виробництві продукції багаторічних трав, зокрема сіна, можливе за поступового здійснення науково-обґрунтованих заходів, таких як розширення площ багаторічних трав до рекомендованого вченими рівня, запровадження зрошення, особливо за посушливих умов, внесення мінеральних добрив у рекомендованих виробникам дозах. Використовуючи зарубіжний досвід, необхідно запровадити державні дотації тим господарствам, які поєднують кормовиробництво з тваринництвом.

Бібліографічний список: 1. Научно-обоснованная система земледелия Николаевской области / Н.С. Долинский, Н.И. Алексеенко, В.Т. Ковальский и др. – Николаев, 1988. – 169 с. 2. Голобородько С.П. Люцерна: Науч.-методич. изд. / [С.П. Голобородько, В.С. Снеговой, Г.В. Сахно]. – Херсон: Айлант, 2007. – 328 с. 3. Іршак Р.К. Вплив удобрення і стимуляторів росту на якість та поживність зеленої маси сіяних трав / Р.К. Іршак // Корми і кормовиробництво. – 2006. – Вип. 58. – С. 60–65. 4. Цуркан Н.В. Економічна ефективність виробництва продукції багаторічних трав / Н.В. Цуркан // Вісник аграрної науки Причорномор'я, 2012 р. – № 3. – С. 81-85.

Цуркан Н.В. Развитие производства сена многолетних трав на Юге Украины. В статье рассмотрены вопросы развития производства сена многолетних трав в разрезе природно-экономических зон Украины и приведены пути повышения их валовых сборов, а также экономической эффективности его производства.

Tsurkan N. The Development production network perennial rubbed in the South of Ukraine. The article deals with the questions of perennial rubbed hay production in cut natural-economic areas of the Ukraine. The researchers showed the reduction of areas under forage crops, including perennial herb and brought way of increasing of the gross collection network, as well as economic efficiency his production.